

Житецький про Антоновича.

Небіжчик Житецький, про якого на днях була згадка у нас в приводі перших роковин його смерті, був надзвичайно гарним оповідачем. Немов і тепер ще стоїть перед мене його характерна, просто таки біблійна постаць, немов вчувається спокійна, повільна мова, надзвичайно обривана, соковита, з широким сентенціальним апаратом, що з дрібних фактів умів раз-у-раз скласти дуже яскраву картину загального життя. Надто коли розмова переходила на події, яких сам він був свідком, які пережив і глибоко заховав у своїй пам'яті. Мимоволі досада брала, що такій багатій матеріал в нашій недавній історії гнає, остаючись невідомим для ширших кругів громадянства. Доводилось про це говорити й самому Павлові Гнатовичу, але захоплюючись сам і інших захоплюючи своїми оповіданнями, він якось не мав великої охоти списувати свої Іх спомини. Та це й важко йому було: паралізована рука не слухалася. «Де вже там мені писати»,—говорив він вичайно, поназаючи на свою руку.—«А от слухайте та записуйте, коли цікаво». На жаль, записувати за ним теж було дуже трудно й боляко, щоб не послушати того тонкого мережива, яке гартувала багата пам'ять його і яке в чужому записові тратило дуже багато. Я раз зробив був спробу, але побачив сам, що вийшов тільки кістяк його оповідання, без тих красочних форм, у які воно прибрале було в живій розмові.

Це було зараз по смерті В. Б. Антоновича. Зайшов я провідати Павла Гнатовича й застав його в дуже сумному настрої. «Ну, тепер черга вже на мене»—такими словами зустрів він мене. Видко, смерть близького товарища нагадала про немину-

чий кінець людини і роворувшила стару пам'ять,—попливши згадки. Вернувшись додому, я зараз же на свіжу пам'ять записав Іх і тепер подаю так, як записано було тоді, нічого не одмінюючи.

«На похорони Антоновича,—почав Павло Гнатович,—у пром'ясах говорили, що це була людина тиха, сумна—не бойова натура», мовляв. Називали його агітателем до Драгоманових, що заступав політичне українство, тим часом як Антоновича заслугу бачили в самій тільки культурній праці. Та й писали те ж саме в некрологах та статтях в приводі його смерті. Це велика помилка. А вийшла вона через те, що і промовці й автори вважали Антоновича тільки останнього часу, коли він знявся уже й справді таки мало не з головою увійшов у археологію й мало виступав як політик. Для мене ж Антонович отже в вашому світі, бо я його знав не тільки таким, як був він останніх 20 років, а й замолоду—тоді, коли він увесь київським життям, за всеяке практичне діло брався, працював не тільки на науковому полі, а ще більше на політичному, виступав за дуже вмілого організатора. Це, я вам скажу, страшно було «зарозумілим» чоловіком, що якось мимоволі притягав до себе людей і перемішав Іх своїми думками. Як організатор, він значився він великим хистом збирати коло себе й гуртувати людей, заражати Іх своїм настроєм. Таким я знавав Антоновича замолоду, в 60-х роках. Для мене його життя ділялося на два періоди—перший, коли в йому заложений був перець, і другий—коли перець немаче в його виявляв. Молодше покоління знає Антоновича вже без перцю і через те й думає, що «небойова» це натура.

«Небойова натура!» Гм... Ну, а його сповідь, у якій він просто в лицю кивав шляхті свої обвинувачення

й якою безповоротно порвав усі зв'язки в своїм кругом—хіба це не бойовий учинок? Хіба сумарна, «не бойова», мовляв, натура на таке зважати має? Це ж один проти всіх пішов, та ще не оборонючись, а сам нападаючи... Та що там сповідь! Я ще багато знаю полії з життя Антоновича, коли він виступав як раз борцем, активним політиком, організатором і не самих дрібнянських гуртків, а й ширшої громади. Ось вам одна така подія.

Діло було перед польським повстанням 1863 року. Шляхта хвастилася, що має велику силу, говорила, що насамперед у Київі захопити арсенал, арештує генерал-губернатора та інші власті. Трудно було розібратися, що в тих хвастощах правда, а що так собі говорився; думка була, що у повстанців справді сила велика. І от якось і нам, українофалам,*) треба було готуватись до того, що мало бути. За приводом Антоновича й почали ми ото збирати в Києві міщанські куци, щоб виступити од місцевой української людности за її інтереси, як-що візьмуть гору поляки.

У нас були широкі знайомости на Подолі серед міщан, кожум'яків та богомазів. На Кожум'яках ми таки частенько бували і багато там працювали серед міщанства. Антонович читав міщанам лекції по історії, моя робота була—читати «Кобаря», або свіцята українських пісень. Імні теж робили по спр.омов. Вули у нас зв'язки не тільки такого «учительного» характеру, а й пророго добрі етоєунки, і у мене ще й тепер роскидало по Подолу сила хрещеників. Хот і важко це було студентові, бо треба ж було і крижмо справити, і попови заплатити, та ми ніколи не дурялись покуматися з ким-небудь з своїх приятеля-міщан. Ого з оцими своїми

*) Небіжчик обстоював за термин «українофил», щоб означати свідомих українств людей.

приятелями й раду ми радили, як нам ставитись до польського повстання, щоб воно наших людей не обездоляло. Були вже й організація у нас. Та потім, як повстання згасло, то й організація наша не звадобилася.

А чи знаєте—що Антонович мало-мало зовсім не емигрував тоді за кордон? Еге ж... Як почалася ото піся повстання реакція, то й громаді нашій скрутолося, а найбільш Антоновичіви. Хвастовата попереду шляхта полякалася та й ну одвертати від себе кару та свідати піловріння на кого шшого. Ого й показали вони адміністрації пальцем на українські офіли: от де, мовляв, страшні люди, справжні гайдамаки, а ми... ми нічого!»

Тоді й на Шевченкову могилу писали доноси, що там ножи законано, щоб панів різати; і на кавязки українські, а на людей вапаш. А як Антонович найбільше шляхті дозволяв, то про його найбільш і говорила вона—що то привидца гайдамаки, сепарати, небезвечна голова, Польку одну підіслали до старого бабія Васильячкова, що був тоді за генерал-губернатора в Києві, і через неї себе обляволяли, а нас чернили. А тут ще сталась прагода в Синегибум.

Були у нас у громаді брати Синегибуми,—один з Іх пішов нічим у революцію і волавився як учасник повного процесу. А був у Іх ще один брат, Володько, найменший, у п'ятому чи що класі гімназії. Наслухавшись од братів про Україву, заваляне хлоп'я убривався в українську одягу, начепамо якогось кавкала та так скрияз і ходило. І доходилось до того, що поліція погрусела його і хот нічого не знайшла, а самого таки арештувала. Сидять наш Володько і місяць, і другий, а далі й третій—так щось із півроку. Чи надокучило сидіти, чи перелякалось калосне хлоп'я—та й ну двавити! Пороскавав

жандармам що знав і чого не знав, наплів такого, що й не свинлось нам ніколи. А налякана повстанням адміністрація вхопилася за його наговорі та й ну шукати сепаратизму. Антоновичіви найгірше було, ходили за ним назираці, от-от мали арештувати. Так ото й надумав він тікати в Галичину; вже зовсім зібрався був і я з Н... ходили умовляти його, щоб перешаував ще трохи, не рвав круто. Він послухав. А тут і справза в Синегибум на добре повернула. Вуз тоді при генерал-губернаторі чиновником якийсь Андрієвський—тайний Николай; чоловіча добрий і українець в душі. Доручили йому справзу Синегибум розлягувати, і він доложив про неї Василючкову як про коморстачий анекдот. Володьку випущено з тюрми, а справзу та росліди припинено. Антоновичіви так і не довелось тікати в Київ».

На жаль, я більше нічого не записав тоді з оповідання Житецького по своїй пам'яті, а тепер вже не зважуча понювати Іх переказувати Іх. Свій багатій запас споминів та великий досвід пережитого завів він на той світ, і це там більша шкода, що не багато вже у нас лишається й людей того часу, свідків цю цікавого минулого, коли зарождалось українське життя. Рік за роком забирає у нас тих людей, а з нами забирає й пам'ять про тодішні події, живий мемуарний матеріал, що давав би живу плоть схематичному кістякові звідок, відомих з писаних джерел. Там-то подаю цю окрушину з споминів Житецького про Антоновича не тільки як ознаку пошани перед пам'ятю обох небіжчиків, а й як нагад тим, хто краще й повніше може такий матеріал збирати. Треба в ньому пошпашітися, бо ще кілька років—і буде вже пізно...

Сергій Єфремов.